

ΟΙ ΛΑΖΑΡΙΝΕΣ ΤΗΣ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ  
80 Λαζαριανά τραγούδια με 132 παραλλαγές  
2η έκδοση  
Προδημοσίευση αποσπάσματος

(Οι συντομογραφίες για τις πηγές και τις βιβλιογραφικές αναφορές,  
επεξηγούνται στο τέλος του κειμένου)

Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΕΘΙΜΟΥ

Όταν καταγραφόταν το γλωσσικό ιδίωμα του τόπου μας, για το βιβλίο *ΤΑ ΤΕΡΠΝΙΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΑ ΝΙΓΡΙΤΙΝΑ*, αναζητήθηκε το γλωσσικό υλικό, ανάμεσα στα άλλα, και στα δημοτικά τραγούδια του τόπου μας. Μας αιφνidiάσε τότε η αναφορά σε ένα δημοτικό τραγούδι, ότι ήταν Λαζαριανό, ενώ δεν αναφερόταν ούτε στο Λάζαρο ούτε στην ανάστασή του. Μας αιφνidiάσε, όμως, και γιατί το μόνο γνωστό μας Λαζαριανό τραγούδι ήταν το *Ήρτι Λάζαρους ήρταν τα βάγια*, που αναφέρεται στην Ανάσταση του Λαζάρου. Ο αιφνidiασμός έφερε την περιέργεια και η περιέργεια το ψάξιμο. Όσο κι αν ψάχναμε, όμως, οι παλιές Λαζαρίνες της Τερπνής μας έλεγαν μόνο δημοτικά τραγούδια, τα οποία δεν αναφέρονταν στην ανάσταση του Λαζάρου. Μας έλεγαν και κάποια που αναφέρονταν στο Χριστό, στην Παναγία, στον Αη-Γιώργη, όχι όμως στην Ανάσταση του Λαζάρου.

Απευθυνθήκαμε στη συνέχεια σε ειδικούς με το ερώτημα, «πώς γίνεται σε μια θρησκευτική γιορτή να τραγουδούν σχεδόν μόνο δημοτικά τραγούδια, που δεν αναφέρονται στη γιορτή», και πήραμε την απάντηση που δεν περιμέναμε. «Μπορεί το έθιμο να ήταν ενταγμένο σε μια θρησκευτική γιορτή», μας είπαν, «όμως στην ουσία ήταν συνέχεια αρχαίων εθίμων». Έτσι κάποια στιγμή αποφασίσαμε να καταγράψουμε το έθιμο και τα τραγούδια του.

Ξεκινήσαμε να καταγράφουμε όλα όσα είχαν σχέση με το έθιμο κι από την αρχή θέλαμε να πληροφορηθούμε τη σχέση του με τα αρχαία έθιμα. Επειδή, όμως, δεν είχαμε ασχοληθεί ποτέ μέχρι τότε με κάτι ανάλογο, έπρεπε να αρχίσουμε από το μηδέν. Ψάχνοντας στα βιβλία που είχαμε στη διάθεσή μας, βρίσκαμε κάποιες σύντομες αναφορές σ' αυτή τη σχέση, δεν ήταν όμως όσο αναλυτικές θέλαμε, δεν μας ικανοποιούσαν. Έτσι αποφασίσαμε να ανατρέξουμε στη βοήθεια γνωστών μας, ελπίζοντας ότι θα μας οδηγούσαν σε πηγές με αναλυτικές αναφορές στο θέμα.

Ρωτήσαμε το συγχωριανό μας διδάκτορα Κωνσταντίνο Σιαμάκη, φιλόλο-

γο και συγγραφέα και, για καλή μας τύχη, εκείνον τον καιρό ετοιμάζε ένα άρθρο για τα κάλαντα<sup>1</sup>. Ανέπτυσε σ' αυτό τη σχέση που έχουν τα σημερινά κάλαντα με τα έθιμα της αρχαίας Ελλάδας. Η σχέση αφορούσε σε όλα τα κάλαντα, ανάμεσα στα οποία είναι και τα κάλαντα του Λαζάρου. Το άρθρο μάς κάλυπτε πλήρως και με την άδεια του συγγραφέα καταχωρίζουμε μερικά αποσπάσματά του, για να φανεί ότι οι Λαζαρίνες και τα λαζαριανά τραγούδια τους έχουν τις ρίζες τους στα κάλαντα της αρχαιότητας. Ελπίζουμε να δώσουν στον αναγνώστη μια αρκετά ολοκληρωμένη εικόνα αυτής της σχέσης.

**Τα αποσπάσματα:**

Τὰ κάλαντα σὰν ἔθιμο εἶναι ἀρχαῖο ἐλληνικὸ καὶ ῥωμαϊκὸ, καὶ μᾶλλον προϊστορικὸ καὶ γιὰ τὰ δύο ἔθνη. σὰν τωρινὸ ἐλληνικὸ εἶναι μιγαδικὸ ἐλληνορωμαϊκὸ· ἡ λέξις *κάλαντα* εἶναι λατινική. στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα τὰ κάλαντα ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς *ἀγερμούς*, δηλαδὴ τοὺς ἐράνους, καὶ λέγονταν ἔτσι ἀκριβῶς κι αὐτὰ *ἀγερμοί*, ἐνῶ εἶχαν καὶ τὶς ἰδιαίτερες ἐποχιακὲς ὀνομασίες *εἰρεσιῶναι*, *χελιδονίσματα*, καὶ *κορωνίσματα*. λέγονταν βέβαια *ἀγερμοί* (ἀπὸ τὸ ῥῆμα *ἀγείρω*, ποὺ θὰ πῆ ἀθροίζω, μαζεύω, ἐρανίζομαι) καὶ ὅλοι οἱ ἔρανοι. ... ἀλλὰ κυρίως καὶ ἐν τέλει *ἀγερμοί* λέγονταν αὐτὰ ποὺ τῶρα λέμε *κάλαντα* ἢ *κόλιντα* τῶν παιδιῶν.

... κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὰ ἡμερολόγια δὲν ἦταν ἀκριβῆ καὶ οἱ ἡμεροδείκτες, εἴτε σὰν κρεμαστάρια τοῦ τοίχου εἴτε σὰ σημειωματάρια ἐπιτραπέζια εἴτε σὰ βιβλιαράκια τῆς τσέπης, δὲν ὑπῆρχαν. τὸ ἀρχαιότερο ἡμερολόγιο τοίχου ἢ τραπέζης τὸ ἔγραψε κατὰ τὸν Δ΄ π.Χ. αἰῶνα ὁ σύγχρονος τοῦ Ἀριστοτέλους μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος Εὐδόξος ὁ Κνίδιος. γι' αὐτὸ λεγόταν *Εὐδόξου Τέχνη*. πρὸ μπροστὰ ὁ ἀπλὸς λαὸς καὶ κυρίως ὁ ἀργότης μάθαινε τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἔτους ἢ καὶ τοῦ μηνὸς ὡς ἀγγελμα ἀπὸ τὰ μικρὰ παιδιὰ ποὺ ἔλεγαν τὰ κάλαντα. ἀκριβέστερα τὶς ἡμερολογιακὲς ἀλλαγὲς στὸ λαὸ τὶς ἀνακοίνωναν μὲ τὰ παιδιὰ ἐκεῖνοι ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἡμερολόγιο, τὸ ὁποῖο, ὅπως λέει ὁ ποιητὴς Ἡσίοδος, ἦταν *ἔργα καὶ ἡμέραι*, δηλαδὴ "Καζαμίας", ἀγροτικὸ ἡμερολόγιο. τὰ παιδιὰ μετέφεραν στὸ λαὸ τὸ μήνυμα τῆς χρονικῆς ἀλλαγῆς μὲ μηνυτήρια καὶ εὐχετήρια τραγουδάκια, ὁ δὲ λαὸς ἔδινε στοὺς μικροὺς ἀγγελιοφόρους φιλοδωρήματα. στὴν ἀρχή, ποὺ δὲν ὑπῆρχε νόμισμα, τὰ φιλοδωρήματα ἦταν καρποί, ἰδίως ξηροὶ ἢ λιασμένοι, ... ἀργότερα ἦταν νομίσματα μικρῆς ἀξίας, *ὀβολοὶ* καὶ *ἡμιόβολα* ἢ *ἡμαιθα*...

... ὁ ἄνθρωπος ἄργησε νὰ ῥυθμίσει τὸ ἡμερολόγιό του ... δὲν γνώριζε τὴν ἀκριβῆ χρονικὴ διάρκειά τοῦ ἔτους, ... εἶναι τεκμαρτὸ ὅτι στὴν ἀρχὴ νόμιζε ὅτι τὸ ἔτος ἔχει 360 μέρες. ... ἀργότερα ἦταν ποὺ κατάλαβε ὅτι τὸ ἔτος

<sup>1</sup> Δες Κ.Σ.

τραβάει 365 μέρες (κατά την προϊστορική ακόμη εποχή), ακόμη αργότερα ότι τραβάει 365,25 μέρες (τὸ 46 π.Χ.), καὶ τέλος κατάλαβε ὅτι τὸ ἔτος τραβάει 365,242217 μέρες (τὸ 1580)... ὅλ' αὐτὰ δείχνουν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τελευταίους 4 αἰῶνες σ' ὁλόκληρη τὴν ὑπόλοιπη ἱστορία τοῦ ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἡμερολόγια ποὺ δούλευαν σὰ ῥολόγια ποὺ πηγαίνουν μπροστά· μόνο τὸ προτελευταῖο ἡμερολόγιο, τὸ Ἰουλιανὸ τοῦ 46 π.Χ., πήγαινε πίσω κατὰ 11 λεπτὰ καὶ 13 δευτερόλεπτα. ...

Ἀπὸ τὴν προϊστορική ἐποχή ἤδη ὁ ἄνθρωπος εἶχε παρατηρήσει ἐπίσης καὶ τὰ τέσσερα κρίσιμα σημεῖα τοῦ ἔτους, ποὺ τὸ χωρίζουν σὲ τέσσερα τέταρτα (ἐποχές), τὶς δύο δηλαδὴ ἰσημερίες, ἐαρινὴ καὶ φθινοπωρινή, καὶ τὰ δύο ἡλιοστάσια, τὸ χειμερινὸ μὲ τὴ μέγιστη νύχτα τῆς χρονιάς, καὶ τὸ θερινὸ μὲ τὴ μέγιστη μέρα. εἶναι εὐνόητο ὅτι αὐτὰ τὰ διαπίστωνε παρατηρώντας ποιὸ εἶναι τὸ βορειότερο καὶ ποιὸ τὸ νοτιώτερο σημεῖο τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, στὰ δόντια τῶν ὀροσειρῶν τοῦ ὀρίζοντος δηλαδὴ, ὅπου φθάνει ὁ ἥλιος (ἡλιοστάσια), καὶ ποιὰ εἶναι τὰ μεσαῖα (ἰσημερίες). τὰ σημεῖα αὐτά, μὲ τὸ σημερινὸ ἡμερολόγιο, ... , βρίσκονται στίς 20 Μαρτίου, 21 Ἰουνίου, 22 Σεπτεμβρίου καὶ 21 Δεκεμβρίου. ἡ μόνη ἀκαταστασία τοῦ σημερινοῦ ἡμερολογίου εἶναι ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἔτους στὴ μέγιστη νύχτα του, δηλαδὴ τὴν πρωτοχρονιά στίς 21 Δεκεμβρίου. ...

Τέλος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν ὠρίζαν ὡς ἀρχὴ τοῦ ἔτους τὸ πιδ νεκρὸ σημεῖο του, τὸ χειμερινὸ δηλαδὴ ἡλιοστάσιο, ὅπως περίπου γίνεται τώρα, ἀλλὰ προτιμοῦσαν τὶς δυὸ ἰσημερίες, τὴν ἐαρινὴ πιδ πολὺ σὰν πρῶτὸ τοῦ ἔτους, ἢ λιγώτερο τὴ φθινοπωρινὴ σὰ δειρινὸ τοῦ ἔτους καὶ τέλος τοῦ κύκλου τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν. διότι ὁ χειμῶνας εἶναι, ἄς ποῦμε, ἡ νύχτα τοῦ ἔτους, τὸ δὲ καλοκαίρι ἢ μέρα. καὶ διότι καὶ τὸ εἰκοσιτετράωρο ἡμερονύκτιο οἱ ἀρχαῖοι τὸ ἀρχίζαν ἢ ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ἢ συνηθέστερα ἀπὸ τὴ δύσι του, σημεῖα ποὺ δὲν εἶναι σταθερά. ἄργησαν νὰ καταλάβουν ὅτι τὰ σταθερὰ σημεῖα τοῦ εἰκοσιτετράωρου εἶναι μόνο τὸ μεσονύκτιο καὶ τὸ μεσημέρι, καὶ ὅτι, ἀφοῦ τὸ μεσονύκτιο εἶναι καὶ τὸ πιδ νεκρὸ σημεῖο του, εἶναι καὶ ἡ καλλίτερη ἀρχὴ του καὶ τέλος του.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, ὅταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὠριζόταν μιὰ ἐορτὴ μὲ μιὰ ἡμερομηνία, λ.χ. τὴν 1 Μαρτίου, καθὼς τὸ ἡμερολόγιο πήγαινε σὰ χαλασμένο ῥολόγι πότε μπροστὰ καὶ πότε πίσω, αὐτὴ ἢ "1 Μαρτίου" ἄλλοτε ἔφτανε στοὺς καύσωνες τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ ἄλλοτε στοὺς παγετοὺς τοῦ χειμῶνος. ὀνομαστικὰ ἦταν πάντοτε ἢ "1 Μαρτίου", ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ἐφθανε σχεδὸν σ' ὀποιαδήποτε ἐποχή. ὅταν οἱ ἀστρονόμοι, οἱ ὅποιοι ἀστρονόμοι τῆς κάθε ἐποχῆς, διώρθωναν τὸ ἡμερολόγιο, οἱ ἀπλοῖκοι ἐπέμεναν στὴν "1 Μαρτίου" "μὲ τὸ παλιό", ὅπως λ.χ. καὶ οἱ σημερινοὶ παλαιοημερολογῖτες ἔχουν τὴν "1 Μαρτίου" τους στίς 13 Μαρτίου. ἔτσι καὶ στὴν ἀρχαιότητα ἢ "1 Μαρτίου" γιὰ τοὺς κατὰ καιροὺς παλαιοημερολογῖτες, ..., ἔπεφτε καὶ στίς 25 Μαρτίου καὶ στίς 2 Ἀπριλίου καὶ στίς 21 Ἀπριλίου, ἢ δὲ "1 Ἰανουαρίου" ἔπεφτε καὶ στίς 24 ἢ 25 Δεκεμβρίου καὶ στίς 5 ἢ 6 Ἰανουαρίου. σ' αὐτὲς τὶς ἡμερολογιακὲς μανουῖβρες καὶ

παλαιοημερολογιτικές έμμονές όφείλονται τὰ κάλαντα (κάλαντα=*kalendae* =νουμηνία, νεομηνία, πρωτομηνία) τών Χριστουγέννων ή τής παραμονής των, τών Φώτων ή τής παραμονής των, τοῦ Λαζάρου, τών Βαίων, τοῦ Πάσχα, κλπ.. άρχικά ήταν κάλαντα τής 1 Ίανουαρίου ή τής 1 Μαρτίου (παλιάς πρωτοχρονιας)...

Τὰ παιδιὰ τής προϊστορικῆς έποχῆς, γιά τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Ῥωμαίους ὁ λόγος, στήν άρχή έλεγαν τὰ κάλαντα (μήνυμα καὶ εὐχές νεομηνιας) κάθε πρωτομηνία. ... άργότερα, κατὰ τὴν ιστορικῆ έποχή, ὅταν τὰ ήμερολόγια ήταν προγράμματα καταγραφόμενα, τὰ κάλαντα τών παιδιών περιωρίστηκαν ή στὰ τέσσερα κρίσιμα σημεία τοῦ έτους, ίσημερίες καὶ ήλιοστάσια, ή στίς κατὰ καιροὺς πρωτοχρονίες, ποὺ ήταν τοποθετημένες ή κάθε μιὰ σὲ ένα άπό τὰ τέσσερα αὐτὰ σημεία. στήν Ελλάδα λ.χ. πρὶν άπό τὸ 432 π.Χ. εἶχαν τὴν πρωτοχρονία στή φθινοπωρινή ίσημερία (1 Ὀκτωβρίου ή καὶ λίγο πρὶν άπ' αὐτή), ένῳ άπό τὸ 432 π.Χ. ὁ μέγας μαθηματικός Μέτων, ποὺ έκανε τὸ πρῶτο άπό τὰ τρία τελευταία καὶ τελειότερα ήμερολόγια (μετώνειο τοῦ Μέτωνος, ιουλιανὸ τοῦ Σωσιγένους, γρηγοριανὸ τοῦ Lilio), τοποθέτησε τὴν πρωτοχρονία στήν έαρινή ίσημερία (1 Ἀπριλίου ή λίγο πρὶν άπ' αὐτή). γιά τὸ λόγο αὐτὸ άπό τὴν άρχαία Ελλάδα έχουμε διασωσμένα κάλαντα καὶ φθινοπωρινά ή σεπτεμβριάτικα, καὶ έαρινά ή μαρτιάτικα. δέν έχουμε χειμερινά ή θερινά διασωσμένα τραγούδια καλάντων οὔτε μαρτυρίες γιά τέτοια.

Οἱ Ῥωμαῖοι πολὺ σωστὰ ήδη τὸ 153 π.Χ. ὥρισαν ὡς πρωτοχρονία τὴν 1 Ίανουαρίου, δηλαδή άκριβῶς ή περίπου τὸ χειμερινὸ ήλιοστάσιο, ποὺ εἶναι τὸ μεσονύκτιο τοῦ έτους, ή μέγιστη νύχτα του. κι ένῳ πήγαν εκεί καὶ τὰ κάλαντα, παρέμειναν καὶ στήν παλιά πρωτοχρονία τους τὴν 1 Μαρτίου. ὅταν αὐτὸ τὸ έθιμικὸ καθεστῶς διήνυε τὸ δεύτερο αἰῶνα τής διαρκείας του, τότε ήρθε ὁ Χριστιανισμός. έτσι μέσα στὸ δικὸ του κλίμα, τὸ κάπως μεταγενέστερο βέβαια, μπήκε καὶ έπιβίωσε καὶ τὸ έθιμικὸ αὐτὸ καθεστῶς. με αίτία τίς προειρημένες ήμερολογιακές μανούβρες τὰ μὲν κάλαντα τής 1 Ίανουαρίου διασπάρηκαν καὶ στίς 24 καὶ 25 Δεκεμβρίου (Χριστούγεννα καὶ παραμονή τους) καὶ στίς 5 καὶ 6 Ίανουαρίου (Φῶτα καὶ παραμονή τους), τὰ δε κάλαντα τής 1 Μαρτίου διασπάρηκαν καὶ στίς 25 Μαρτίου (Εὐαγγελισμός), καὶ μέσα σ' ὅλο τὸν Ἀπρίλιο (Σάββατο τοῦ Λαζάρου, Κυριακή τών Βαίων, Μ. Πέμπτη, Μ. Παρασκευή, Κυριακή τοῦ Πάσχα). γιά τὰ κάλαντα τής Ἀναλήψεως, καὶ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου (21 Μαΐου) δέν φαίνεται άν εἶναι έσχατα σημεία διασποράς τών καλάντων τής έαρινῆς ίσημερίας καὶ πρωτοχρονιας ή πρώια σημεία διασποράς κάποιων πολὺ άρχαιοτέρων καλάντων τοῦ θερινοῦ ήλιοστασίου ή κάποιας θερινῆς πρωτοχρονιας (21 Ίουνίου)... καὶ γιά ὅλες αὐτὲς τίς έορτὲς ὑπάρχουν τὰ ανάλογα κάλαντα, τὰ προσαρμοσμένα ὄχι μόνο στή Χριστιανική πίστι αλλά καὶ στὸν άγιο ή στήν έορτή τής ήμέρας (Βασίλειος, Λάζαρος, Κωνσταντίνος, Βάια, Ἀνάληψη). εἶναι ὅμως παρατηρήσιμο ὅτι ή αναφορὰ στὸν άγιο ή τὴν έορτή εἶναι ὑποτυπώδης, τὸ δε κύριο περιεχόμενο τών

καλάντων είναι εὐχὲς τῶν καλαντιστῶν στὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ποὺ δέχεται τὸ ἄγγελμά τους καὶ μάλιστα εὐχὲς στ' ἀνύπαντρα παλληκάρια καὶ κορίτσια τῆς οἰκογενείας γιὰ ἓναν καλὸ ἔρωτα ἢ γάμο, ἀκόμη κι ὅταν εἶναι νήπια. μερικὲς φορὲς εἶναι καὶ ἄμεση ἐρωτικὴ πρότασι σὲ δευτέρου προσώπου· διότι ἀπὸ μιὰ ἄποψι τὰ κάλαντα ἦταν κάποτε καὶ εὐκαιρία καντάδας ἐκ τοῦ συστάδιου καὶ μιὰ τάχαμου τολμηρὴ καντάδα ἦταν καὶ τάχαμου καμουφλαρισμένη ἀνάμεσα στοὺς στίχους τῶν ἐγκωμίων τοῦ ἁγίου τῆς ἡμέρας, ὅπως περίπου εἶναι κρυμμένες οἱ συλλαβὲς τῶν κορακίστικων ἀνάμεσα στοὺς κορακισμοὺς κε-κε-κε (*κε Α κε ὕρι κε ὀ κε θᾶ κε ρθω κε νὰ κε σὲ κε δῶ*)...

*Βαστάει πέννα και χαρτί, χαρτί και καλαμάρι*

*Ζαχαροκάντιο ζυμωτή, δὲς κι ἐμὲ τὸ παλληκάρι*

Ἔχω τὴ γνώμη ὅτι ἐξ ἀρχῆς τὰ κάλαντα ἢ κατὰ τὶς ἀρχαῖες ἐλληνικὲς ὀνομασίαι τῶν *εἰρεσιῶναι*, *χελιδονίσματα*, καὶ *κορωνίσματα*, ἦταν μόνου κοινωνικὰ καὶ ἀγροτικὰ - ἡμερολογιακὰ καὶ παιδικὰ, ...χωρὶς κανένα θρησκευτικὸ χαρακτῆρα. θρησκευτικὰ στοιχεῖα, εἰδωλολατρικὰ πρῶτα κι ἔπειτα χριστιανικὰ, μπῆκαν σ' αὐτὰ μόνου σὲ χρόνια ὄψιμα. ἔτσι βλέπουμε στὰ μὲν ἀρχαῖα καὶ ἔντονα διαλεκτικὰ ἐλληνικὰ *χελιδονίσματα* καὶ *εἰρεσιῶνας* ν' ἀπουσιάζει κάθε ἴχνος θρησκευτικοῦ στοιχείου, στὸ ὀψιμότερο *κορωνίσμα* νὰ ἐμφανίζονται ὁ *Ἀπόλλων* σὰν πατέρα τῆς *Κορώνης* καὶ οἱ *θεοὶ* σὰν ἐκτελεστὰ τῶν εὐχῶν, κι αὐτοὺς ὅλους ἀργότερα νὰ τοὺς ὑποκαθιστοῦν οἱ ἅγιοι *Βασίλειος*, *Λάζαρος* καὶ *Κωνσταντῖνος*.

Εἰρεσιῶνη στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἐθιμικὴ συνήθεια λεγόταν κατ' ἀρχὴν ἓνα κλωνάρι ἐλιάς στολισμένο μὲ μιὰ τούφα *εἶρος* (=μαλλί) ... καὶ μὲ διάφορους πρόσθετους καρποὺς ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ὑπάρχουν ἀφθονοὶ κατὰ τὴ φθινοπωρινὴ καὶ σεπτεμβριὰτικὴ ἰσημερία, ... ἐννοεῖται ὅτι τὴν ἀρχαία *εἰρεσιῶνη* τὴν κρεμοῦσαν στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τὰ παιδιά ποὺ πηγαιναν νὰ τραγουδήσουν τὴν *εἰρεσιῶνη-κάλαντα*. γι' αὐτὸ εἶναι ἀναντίρρητο ὅτι καὶ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι τῶν καλάντων, ποὺ λεγόταν *εἰρεσιῶνη*, εἶναι τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας καὶ πρωτοχρονιάς.

*Χελιδονίσματα* λέγονταν στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα τὰ κάλαντα τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας καὶ πρωτοχρονιάς, ἐπειδὴ τὰ παιδιά, ..., κυρίως ἀνήγγελλαν τὸν ἐρχομὸ τῆς ἀποδημητικῆς χελιδόνας, καὶ τὰ παιδιά αὐτὰ λέγονταν *χελιδονισταί*. ... τὰ ἴδια ἐαρινὰ κάλαντα σὲ μερικὲς περιοχὲς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος λέγονταν *κορωνίσματα*, καὶ τὰ παιδιά ποὺ τὰ τραγουδοῦσαν *κορωνισταί*, ἐπειδὴ ἀντὶ γιὰ τὴ χελιδόνα τραγουδοῦσαν τὴν *κορώνη* (=κουρούνα).

...

Ὅσο γιὰ τὸ *Λάζαρο*, ποὺ τραγουδοῦν οἱ *Λαζαρίνες* στὰ λαζαρίσματα τους, εἶναι, νομίζω, διασκευὴ καὶ μεταπήδησι τοῦ εἰδωλολατρικοῦ θεοῦ *Ἡλίου* (Ἀπόλλωνος), ἢ ἴσως καὶ *Ἡλαζάρου* κάποτε λεγομένου, ὅπως κι ὁ

*Ἀη Λιάς ἢ Ἡλίας, ποὺ τὰ ἐξωκκλήσια του εἶναι συνήθως σὲ βουνοκορφές ... εἶναι στὴν πραγματικότητα ὁ θεὸς Ἥλιος, ποὺ λατρευόταν στὰ ὑψηλὰ καὶ στὶς βουνοκορφές, ὅπως κατ' ἐπανάληψι μαρτυρεῖται καὶ στὸ βιβλίο τῶν Βασιλειῶν τῆς Π. Διαθήκης. ...*

Όταν, λοιπόν, η πρωτοχρονιά μετατέθηκε από τη φθινοπωρινή στην εαρινή ισημερία, μετακινήθηκαν και τα κάλαντα με ανάλογες προσαρμογές. Οι *ειρεσιώνες* χρησιμοποιήθηκαν έτσι και ως χελιδονίσματα και μοιάζουν με κάποια λαζαριανά τραγούδια της Βισαλτίας. Για να φανεί αυτή η ομοιότητα παραθέτουμε, αμέσως πιο κάτω, τους στίχους της ειρεσιώνας *α'*, από το ίδιο άρθρο, σε μετάφραση του Δρα Κωνσταντίνου Σιαμάκη. Θυμίζουν με τις ευχές τους τα σημερινά λαζαριανά τραγούδια της Βισαλτίας.

Η ειρεσιώνη:

Μπαίνουμε μὲς στ' ἀρχοντικό μεγάλου νοικοκύρη,  
αντρειωμένου και βροντόφωνου και πάντα ευτυχισμένου.  
Ἄνοιξτε, πόρτες, μόνες σας, πλοῦτος νὰ ἔμπη μέσα,  
καὶ μὲ τὸν πλοῦτο συντροφιά χαρὰ μεγάλη κι εὐτυχία  
κι ὀλόγλυκη εἰρήνη, τ' ἀγγελία του ὅλα γεμάτα νᾶναι  
καὶ τὸ ψωμὶ στὴ σκάφη νὰ φουσκώνη πάντα και νὰ ξεχειλίξῃ.  
γι' αὐτὸ ἐδῶ τὸ παλληκάρι σας ἢ νύφη νᾶρθῃ θρονιασμένη σὲ θρονί,  
μουλάρια σκληροπόδαρα στὸ σπιτικό αὐτὸ νὰ σᾶς τὴν κουβαλήσουν,  
καὶ νὰ ὑφαίνῃ πανὶ σὲ ἀργαλειὸ μὲ χρυσάργυρες πατήθρες.

Το περιεχόμενο του πρώτου στίχου αυτής της ειρεσιώνας, περιέχεται στους στίχους του λαζαριανού τραγουδιού της Τερπνής 1.01.

*Σ(ι) αὐτὰ τα σπίτια που ῥταμι στ' ἀνώια τα μιγάλα, ...  
Στο ῥνα κοιμάτι Παναγιά κι στ' ἄλλου ἄγιους Γιώργης,  
στου τρίτου του καλύτερου κοιμάτι νοικοκύρης  
πο ῥχει τα νιάματα πουλλά τις θημουνιές μιγάλες.*

Στην ίδια *ειρεσιώνη* το περιεχόμενο των τριῶν τελευταίων στίχων της το βλέπουμε σ' ἓνα ἄλλο λαζαριανό τραγούδι, στο 2.29 της Νικόκλειας:

*Σύρι να πεις τη μάνα σου για να σ' αρραβονιάσει,  
να φέρεις νύφ(η) ἀπού μακριὰ τζιλέπη θυγατέρα.  
Να φέρει χίλια πρόβατα τριακόσια δαμαλίδια,  
να φέρει κι προσκέφαλα, κινήματα κι γράμματα.*

Δεν είναι, όμως, μόνο αυτές οι ομοιότητες. Και στα κάλαντα του δωδεκαήμερου του τόπου μας, στα *κόλιντα*, βρίσκονται τέτοιες ομοιότητες με τα κάλαντα της αρχαιότητας<sup>2</sup>. Παρατηρείται, δηλαδή, το ίδιο φαινόμενο, της

<sup>2</sup> Παραθέτουμε τέτοιες ομοιότητες από το ίδιο άρθρο του Κ. Σιαμάκη:  
Στα χελιδονίσματα της αρχαίας Ελλάδας, τα παιδιά, αφού ἔλεγαν το ἄγγελμα της

διατήρησης στοιχείων από την αρχαιότητα, όπως συμβαίνει και στο γλωσσικό ιδίωμα του τόπου μας<sup>3</sup>.

Ολοκληρώνοντας την καταγραφή του εθίμου της Λαζαρίνας διαπιστώθηκε, ότι η σύνθεση στα λαζαριανά τραγούδια της Βισαλτίας ήταν άλλη μέχρι την έλευση των προσφύγων του 1922 και άλλη μετά. Στα λαζαριανά τραγούδια της Νιγρίτας, της Τερπνής της Νικόκλειας και της Αγίας Παρασκευής, δεν υπήρχαν αναφορές στην ανάσταση του Λαζάρου. Δεν υπήρξαν τέτοιες αναφορές στα τραγούδια της Νιγρίτας και της Νικόκλειας ούτε μετά την εγκατάσταση των προσφύγων, ενώ στην Τερπνή και στην Αγία Παρασκευή προστέθηκε το τραγούδι «*Ἦρτι Λάζαρου*<sup>4</sup>», το 1.24. Στα άλλα χωριά της Βισαλτίας, ανάλογα με τη σύνθεση του πληθυσμού τους, από ντόπιους και πρόσφυγες, διαμορφώθηκε το έθιμο και η σύνθεση των τραγουδιών του, κυρίως με την προσθήκη του 6.01 τραγουδιού της Λυγαριάς, *Μάθατε τι έχει γίνει σήμερα στην Παλαιστίνη*; και τις παραλλαγές του στα άλλα χωριά. Και πέρασε στο έθιμο η αναφορά στην ανάσταση του Λαζάρου.

Είναι, λοιπόν, γεγονός ότι υπάρχει ομοιότητα ανάμεσα σε στίχους από τα αρχαία κάλαντα και στα σύγχρονα ανοιξιάτικα κάλαντα, δηλαδή τα κάλα-

πρωτοχρονιάς και τις ευχές τους, χωρίς θρησκευτικές αναφορές, διατύπωναν τις απαιτήσεις τους για φιλοδώρημα κι ύστερα περνούσαν στις απειλές των νοικοκυραίων.

*... αν όμως δεν μας δώσεις δεν θα περάσει έτσι  
την αυλόπορτά σου σηκώνουμε ή το στέγαστρό της, ...*

απειλούσαν στο αρχαίο χελιδόνισμα της πρωτοχρονιάς.

Το ίδιο γινόταν και στα *κόλιντα* της Βισαλτίας, τότε που τα παιδιά της γενιάς μας βροντούσαν τις εξώπορτες με τις *τοπούζες* φωνάζοντας:

*Κόλιντα, μπάμπου, κόλιντα!* (το άγγελμα)

*Τρεις χιλιάδες πρόβατα  
κι άλλα τόσα γίδια.* (οι ευχές)

*Δο μ', κυρά μ', καρύδια,  
μη σι σπάσ' τα κираμίδια.* (οι απαιτήσεις)  
(οι απειλές)

Ιδιαίτερα σημαντικό, όμως, είναι ότι οι απειλές των παιδιών στα κάλαντα του Σιτοχωριού είναι σχεδόν ίδιες με αυτές του τελευταίου στίχο στο αρχαίο χελιδόνισμα.

*...δο μ', κυρά μ', καρύδια* (οι απαιτήσεις)

*μη σι σπάσου τ' θύρα σου  
κι την παραθύρα σου...* (οι απειλές).

<sup>3</sup> Δες Ν.Πα. 1: α) Εισαγωγή § 3 και β) Πίνακας 6, με τις αξιοσημειώτες λέξεις.

<sup>4</sup> Η Βαγγελιώ Παπικά μας είπε, ότι το τραγούδι αυτό δεν το τραγουδούσαν οι παλιότερες Λαζαρίνες στην Τερπνή. Το έφεραν οι πρόσφυγες του 1922 και το τραγουδούσαν τα κορίτσια τους. Επειδή, όμως, ήταν μικρό και εύκολο, το έμαθαν και το έλεγαν και τα μικρά κορίτσια του χωριού μας. Για το ίδιο τραγούδι δόθηκε η ίδια πληροφορία στην Αγία Παρασκευή και στο Δημητρίτσι.

να του Λαζάρου ή όπως τα λέμε τα λαζαριανά τραγούδια<sup>5</sup>. Όπως επίσης είναι γεγονός ότι τα λαζαριανά τραγούδια του ντόπιου πληθυσμού της Βισαλτίας δεν έχουν θρησκευτικές αναφορές, που να σχετίζονται με την ανάσταση του Λαζάρου<sup>6</sup>. Είναι ακόμη το γεγονός της αμοιβαίας υπόσχεσης των κοριτσιών της Νικόκλειας, με προσκύνημα πάνω στην ειδική πίτα, τη *λαζαρόπτα*<sup>7</sup>, μία ορκωμοσία δηλαδή που δεν αναφέρεται στα Θεία. Αυτά τα τρία γεγονότα οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι τα κάλαντα του Λαζάρου έχουν την αφετηρία τους στην προκλασσική αρχαιότητα και ότι στη συνέχεια αυτά τα κάλαντα ενσωματώθηκαν, στη χριστιανική γιορτή της ανάστασης του Λαζάρου, οπότε έγιναν τα λαζαριανά τραγούδια που ξέρουμε<sup>8</sup>. Πείθουν, δηλαδή, ότι τα λαζαριανά κάλαντα του ντόπιου πληθυσμού της Βισαλτίας, ως ανοιξιάτικα κάλαντα, προϋπήρχαν από τη χριστιανική γιορτή του Λαζάρου και δεν ήρθαν μετά από αυτήν, παρά τα αντιθέτως λεγόμενα<sup>9</sup>.

<sup>5</sup> Δες Σ.Κ. σ. 36: «...Προσεκτικότερα μελέτη των πηγών δεικνύει ότι διετήρησεν ούτως [ο ελληνικός βίος] πλήθος παλαιωτάτων στοιχείων, και δη εις πλήρη αντίθεσιν ευρισκομένων προς τας ανατολικάς αντιλήψεις και συνηθείας... Συνέβη δηλ. και κατά την ενοποίηση του πολιτισμού το ίδιο, το οποίον συνέβη και ως προς την γλώσσαν. Όπως δηλ. η κοινή [γλώσσα] των χρόνων τούτων [της μεταγενεστέρας αρχαιότητος] διετήρησε κατά τόπους παλαιά διαλεκτικά στοιχεία, ούτω και ο βίος διετήρησε παλιωτάτας δοξασίας και μύθους και λατρείας και συνηθείας ανατρεχούσας μέχρις αυτής της ομηρικής αρχαιότητος».

<sup>6</sup> Το ίδιο παρατηρείται και στα χωριά του Παγγαίου, σύμφωνα με την καταγραφή που έγινε το 1901 (Α.Γ.), όπου δεν αναφέρεται κανένα βαϊτικό τραγούδι στην ανάσταση του Λαζάρου ούτε γίνεται απλή αναφορά στο Λάζαρο, ενώ όλα αναφέρονται, όπως και στη Βισαλία, σε διάφορες εκδηλώσεις της ζωής, όπως ο έρωτας, η νοικοκυροσύνη, η ξενιτιά και άλλες. Το ίδιο επίσης παρατηρείται στις Σέρρες και στα Νταρνακοχώρια (Άγιο Πνεύμα) όπου, ενώ αναδεικνύεται η σχέση του εθίμου με την ανάσταση του Λαζάρου, δεν καταγράφονται τραγούδια που να αναφέρονται στο Λάζαρο ή στην ανάστασή του. Η Α.Τ. παραθέτει μόνο τρία «τραγούδια της παραδόσεως» και ο Χ.Β. παραθέτει επτά τραγούδια, για τα οποία φρόντισε «ο λαϊκός ποιητής-τραγουδιστής».

<sup>7</sup> Δες, σχετικά με την αμοιβαία υπόσχεση-όρκο, στο κεφάλαιο «Οι Λαζαρίνες».

<sup>8</sup> Δες Α.Κ.Ν., σ. 98: «Το 'άκρον άωτον' της λαογραφικής επιτυχίας ήταν (και είναι ακόμη ως ένα σημείο) να μπορέσει κανείς ν' αποδείξει ότι ένα σύγχρονο ελληνικό έθιμο ή μια δοξασία έχει τις ρίζες της στην κλασσική αρχαιότητα».

<sup>9</sup> Δες α') Δ.Ρ. σ. 18: «... Το αναμνηστικό αυτό έθιμο του Λαζάρου στην Ελλάδα εκφράζεται με διάφορους τρόπους. Προφανώς, αρχικά, έπαιξαν ρόλο οι ευαγγελικές αφηγήσεις και η αγιογραφία. Πιθανότατα, άρχισε από την αναπαράσταση του θρησκευτικού μυστηρίου, ..., κι ύστερα πέρασε σε λαϊκές αναπαραστάσεις.... Ακολούθησε η μορφή του ομοιώματος του Λαζάρου ... κι ύστερα ήρθαν οι αγερμοί, δηλαδή τα κάλαντα...». β') Χ.Β. σ. 191: «Το γεγονός της ανάστασης του Λαζάρου από το Χριστό δεν άφησε ασυγκίνητους τους κατοίκους του χωριού. Το εφευρετικό μυαλό



Κληρονομιά λοιπόν από τους αρχαίους το έθιμο της γιορτής του Λαζάρου, που πήρε στη συνέχεια διάφορες μορφές μέσα στον ελληνισμό. Αλλού πολύ κοντά στο αρχαίο έθιμο, με τα κάλαντα χωρίς αναφορές στο θρησκευτικό γεγονός της Ανάστασης του Λαζάρου, αλλού με αποκλειστική αναφορά σ' αυτό το γεγονός κι αλλού με τα δύο γνωρίσματα να συνυπάρχουν.

---

τους δούλεψε θετικά και επινόησε ένα έθιμο και γι' αυτή τη μέρα γνωστό με την ονομασία *Λαζαρίνες*. Σκοπός ήταν να τονίσουν το νόημα της αναστάσεως αλλά και η διασκέδαση».

Οι συντομογραφίες  
για τις πηγές και τις βιβλιογραφικές αναφορές

- Α.Γ.: Αστέριος Γούσιος.  
*Τα τραγούδια της πατρίδος μου, ήτοι Συλλογή τερπνών δημοδών ασμάτων αδομένων εν τη κατά Πάγγαιον χώρα.*  
Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου "Η καλαισθησία", 1901.
- Α.Κ.Ν.: Άλκης Κυριακίδου Νέστορος.  
*Λαογραφικά μελετήματα.* Εκδόσεις Νέα σύνορα.
- Α.Τ.: Άννα Τριανταφυλλίδου.  
*Άλλοι καιροί, Μακεδονικά ηθογραφήματα.* (Λύκειον των Ελληνίδων),  
Αθήναι 1958.
- Δ.Ρ.: Δημήτριος Β. Ρίγγος.  
*Πασχαλόγορτα στα Γρεβενά.* Θεσσαλονίκη 2002.
- Κ.Σ.: Δρ Κωνσταντίνος Σιαμάκης.  
*Τα κάλαντα.* Άρθρο στη δίμηνη έκδοση *Η Τερπνή*, από αρ. φύλλου 42/2001,  
του Συλλόγου των Τερπνιωτών της Θεσσαλονίκης.
- Ν.Πα. 1: Νίκος Α. Πασχαλούδης.  
*Τα Τερπνιώτικα και τα Νιγηριτικά, Ένα γλωσσικό ιδίωμα της Βισαλτίας Σερρών.*  
Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 2000, Σέρρες <sup>2</sup>2013, έκδοση ηλεκτρονική στο  
διαδίκτυο και στη διεύθυνση: [www.nikospaschaloudis.gr](http://www.nikospaschaloudis.gr).
- Σ.Κ.: Στίλπων Κυριακίδης.  
*Γλώσσα και λαϊκός πολιτισμός των νεωτέρων Ελλήνων.*  
Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων, Αθήναι 1946.
- Χ.Β.: Χρήστος Π. Βάκουλης.  
*Παραδοσιακά Τραγούδια, Λαϊκή και Θρησκευτική Παράδοση του Αγίου  
Πνεύματος και των Νταρνακοχωρίων Ν. Σερρών.* Πολιτιστικός Σύλλ.  
Θεσσαλονίκης «Άγιον Πνεύμα», Θεσσαλονίκη 2008.